

تحلیلی بر الگوهای پایداری گردشگری شهری در شهر اهواز

سعید ملکی^۱، هادی علیزاده^۲، محمدجواد کاملی^{فر}

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۲/۹ - تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۸/۱

چکیده

پژوهش حاضر به منظور ارزیابی پیشران‌های پایداری گردشگری شهری در شهر اهواز به انجام رسیده است. در راستای هدف اصلی پژوهش، دو هدف فرعی شناخت اولویت کاربست پیشران‌های پایداری گردشگری و شناخت میزان تأثیر پیشران‌ها در پایداری گردشگری شهری اهواز در فرایند انجام پژوهش دنبال گردید. برای گردآوری داده‌های پژوهش به شیوه پیمایشی و با استفاده از ابزار پرسشنامه از نظرات ۳۰ نفر از کارشناسان مرتبط با حوزه مورد پژوهش استفاده شد. برای تحلیل اولویت پیشران‌ها از رهیافت شبکه عصبی پرسپترون چندلایه (MPNN) و برای تحلیل میزان تأثیر پیشران‌ها در فرایند پایداری گردشگری شهری در شهر اهواز از تحلیل‌های رگرسیونی خطی (R-Linear)، لگاریتمی (R-Logarithmic) و لجستیک (R-Logistic) استفاده شد. نتایج پژوهش نشان داد که با توجه به نتایج مدل‌های رگرسیونی به‌غیر از پیشران‌های پایداری اقتصادی و اجتماعی بقیه پیشران‌ها در فرایند پایداری گردشگری شهری اهواز تأثیری ندارند. از سوی دیگر نتایج رهیافت شبکه عصبی حاکی از آن بود که پیشران پایداری سیاسی بر اساس نظر کارشناسان با میزان اهمیت ۰/۲۳۵ دارای اولویت بیشتری برای بهبود شرایط و بسترسازی شرایط برای پایداری در گردشگری شهری شهر اهواز است.

واژگان کلیدی: پایداری، گردشگری شهری، شبکه عصبی، تحلیل رگرسیونی.

^۱ عضو هیئت علمی، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه شهید چمران، اهواز.

^۲ دکتری، جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه شهید چمران، اهواز. (نویسنده مسئول)

h-alizadeh@phdstu.scu.ac.ir

^۳ دکتری، جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه شهید چمران، اهواز.

مقدمه

در قرن بیست و یکم، پیشرفت فناوری موجب گردیده است تا وقت انسان بیش از پیش آزاد و ثروتش افزون شود و زمان بیشتری را صرف اوقات فراغت خود نماید. در واقع این قرن را باید عصر صنعت گردشگری نام نهاد (پاپلی یزدی و همکاران، ۱۳۸۶: ۳۴). امروزه گردشگری فراتر از یک صنعت به مثابه یک پدیده پویای جهانی و اجتماعی است که دارای ابعاد و رویکردهای متنوعی است (فنی و همکاران، ۱۳۹۳: ۴۰) بنابراین گردشگری عنصری پویا است، چراکه فعالیت‌های جدید، مقاصد نو، تکنولوژی و دانش مدرن و سایر ابعاد هر یک به نوعی و به صورت لحظه‌ای در حال تغییر است. این پویایی و ارتباط آن با ابعاد تأثیرگذار در فرایند اقتصاد، فرهنگ، تکنولوژی و جامعه جهانی^۱ این بخش را به یکی از عرصه‌های مهم گفتمان جهانی نیز تبدیل کرده است (سازمان ملل^۲، ۲۰۰۹: ۱۰۱). این فرایند در حالی است که حدود ۱۰ درصد از کل تولید ناخالص دنیا نیز در ارتباط با صنعت گردشگری به دست می‌آید (هیروتسان^۳، ۲۰۱۱: ۱۴۱).

حوزه گردشگری در بین شهرها نقش بسیار مهمی را در رونق و شکوفایی بازی می‌کنند. به اعتقاد محققان امروزه بسیاری از برنامه‌ها و چشم‌اندازهای توسعه در بخش گردشگری در شهرها تدوین و سازمان‌دهی می‌شود (حیدری چپانه و همکاران، ۱۳۹۴: ۸۱). بسیاری از سیاست‌گذاری‌های توسعه گردشگری، بسط و گسترش زیرساخت‌های گردشگری، تدوین الگوها و مقررات آمدوشد و تسهیل در روابط، رواج رویه‌های ارتباطی چون خواهرخواندگی و غیره در این حوزه، عمدتاً در بستری به نام شهرها و به خصوص کلان‌شهرها اتفاق می‌افتد (تیموری، ۱۳۹۴: ۹۵)

البته بایستی اشاره کرد که رشد سریع گردشگری به خصوص در حوزه شهری در طول نیم‌قرن گذشته و توسعه بی‌رویه شهرها بر اساس نگرش‌های سنتی باعث بهره‌برداری بی‌رویه از منابع طبیعی شده که اثرات منفی بسیاری برای محیط‌زیست شهری به بار آورده است (کاترل و

-
1. World Society
  2. UN
  3. Hirotsune

همکاران، ۲۰۱۳: ۴۲)^۱. به طوری که رشد گردشگری برنامه ریزی نشده باعث زوال در محیط‌های طبیعی و اجتماعی - فرهنگی بسیاری از مقاصد گردشگری شده و عدم تمرکز بر یکپارچه نگری بر مؤلفه‌ها و پیشران‌های تبیین کننده آن صرفاً به رشد نواحی کانونی در گردشگری منجر شده و بسیاری از مقاصد مستعد به علت برنامه ریزی‌های ناصحیح و ایجاد موانعی در رشد مؤلفه‌های تسهیل کننده گردشگری ناشناخته و ضعیف باقی مانده‌اند (ویور^۲، ۲۰۱۲: ۱۰۳۵).

با مطرح شدن مفهوم توسعه پایدار از اواخر دهه ۷۰ قرن بیستم و سپس رسوخ آن در تمامی حوزه‌های توسعه، حوزه گردشگری نیز در سایه برنامه ریزی‌های مبتنی بر پایداری و توسعه پایدار قرار گرفت (علیزاده و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۴۵). برنامه ریزی جامع برای رشد، گسترش و یکپارچگی حوزه‌های مرتبط با گردشگری شهری آن‌هم در راستای پایداری آن‌ها از مهم‌ترین اولویت‌های گردشگری شهری در کشورهای توسعه یافته قرار گرفته است (سازمان ملل، ۲۰۰۹: ۱۰۳). بسط کلان عملکردی و تغییر نگاه این حوزه از مفاهیم صرفاً فراغتی به سمت مباحث اقتصادی و فرهنگی و توجه به مباحث تکنولوژیکی و اکولوژیکی در کنار هم آن‌ها با نگاه پایداری به آن از دستاوردهای مهم این حوزه در قرن بیست و یکم شناخته شده است (همان منبع). در این راستا بنا به اذعان مجامع جهانی، تسهیلات فرهنگی و ابعاد سیاسی مرتبط با حوزه گردشگری به عنوان مؤلفه‌های تأثیرگذار در بسط پایداری در حوزه گردشگری شهری، می‌تواند در پایداری این حوزه و یکپارچگی و شکوفایی سایر ابعاد مرتبط با آن و برنامه ریزی‌های بهتر در این راستا مؤثر باشد (تائو و وال^۳، ۲۰۰۹: ۹۹). علاوه بر این، به دلیل تأثیر زیاد این حوزه در شناخت جوامع و آگاهی از نگرش‌های جوامع انسانی و تأثیر آن در ابعاد مختلف توسعه و پیشرفت جوامع انسانی، داشتن رویکردی پایدار در این حوزه ضرورت دارد (اویولا و همکاران^۴، ۲۰۱۲: ۶۵۹).

با توجه به ضرورت موضوع مورد پژوهش، در مطالعه حاضر به ارزیابی وضعیت مؤلفه‌های پایداری گردشگری در شهر اهواز پرداخته شده است. شهر اهواز به عنوان یکی از کلان‌شهرهای کشور دارای قابلیت‌های عمده‌ای در حوزه گردشگری شهری است. قابلیت‌های مختلف

1. Cottrell et al.

2. Weaver

3. Tao & Wall

4. Oyola et al.

جغرافیایی، فرهنگی، طبیعی و جاذبه‌های تاریخی - مذهبی و غیره و همچنین آثار ارزشمند معنوی به‌جای مانده از هشت سال دفاع مقدس چهره‌ی خاصی به گردشگری شهری این شهر داده است که می‌تواند همه‌ساله پذیرای گردشگران داخلی و حتی خارجی در سطح گسترده باشد. باوجود چنین قابلیت‌هایی، متأسفانه به دلایلی ازجمله نبود مدیریت یکپارچه و غفلت‌ورزی مسئولان این حوزه که موجب ضعف ساختارهای برنامه‌ریزی نیز شده است، عدم توجه کافی به زیرساخت‌های اولیه و سرمایه‌گذاری لازم برای تقویت آن‌ها، بها ندادن به تحقیقات درزمینه شناسایی پیشران‌ها و مؤلفه‌های مؤثر در ارتقا یکپارچگی و فرهنگ پایداری در این حوزه و عدم تلاش برای شناسایی راهکارهای افزایش جذب گردشگر و عدم نگاه جامع به مؤلفه‌های راهبردی و کلان فرهنگی، سیاسی و حتی تکنولوژیکی در این حوزه وضعیت کنونی شهر اهواز در صنعت گردشگری را به‌خصوص در مسیر پایداری آن با ابهام مواجه ساخته است. درحالی‌که می‌توان با طبقه‌بندی استراتژیک و چشم‌انداز روشن گردشگری طبیعی، انسانی، معنوی و تاریخی را در این حوزه به یک راهبرد و سند الگو تبدیل نمود؛ بنابراین با توجه به چالش‌های یادشده، در مطالعه حاضر سعی گردیده است پیشران‌های پایداری گردشگری شهری در شهر اهواز از دیدگاه کارشناسان مرتبط با حوزه موردبحث مورد ارزیابی قرار گرفته و تأثیر هرکدام از پیشران‌ها بر فرایند پایداری گردشگری شهری شهر اهواز مورد شناسایی قرار گیرد. با توجه به موارد پیش گفته در این تحقیق به دنبال پاسخگویی به سؤالات زیر هستیم:

کدام‌یک از پیشران‌های پایداری گردشگری شهری در بسترسازی فرایند پایداری در گردشگری شهر اهواز از اولویت برخوردار است؟
میزان تأثیرگذاری هر یک از پیشران‌های پایداری در فرایند گردشگری شهر اهواز چگونه است؟

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

متعاقب با ضرورت موضوع موردپژوهش، مطالعات متعددی در این زمینه به انجام رسیده است که ازجمله آن‌ها می‌توان به نوری و شجاعی (۱۳۸۶)، استعلاجی و الهقلی نژاد (۱۳۹۰)، علیزاده

و همکاران (۱۳۹۲)، حاتمی نژاد و همکاران (۱۳۹۳)، حسین زاده (۱۳۹۳)، ضیایی و همکاران (۱۳۹۳) و لطفی و باباخانزاده (۱۳۹۳) اشاره کرد که در تحقیقات خود ضمن تأکید بر اهمیت برنامه‌ریزی گردشگری و توجه به مبحث پایداری در این حوزه و ارائه دیدگاه‌های نظریه‌ای در این رابطه، به لزوم تدوین شاخص‌های مؤثر در ارزیابی پایداری در حوزه گردشگری، نقش سیاست‌های تسهیل‌کننده توسط دولت در زمینه تقویت و ارتقای پایداری در حوزه گردشگری، برنامه‌ریزی و بسط شاخص‌های گردشگری به سمت مباحث فرهنگی، تکنولوژیکی و توجه به بعد سیاسی در توسعه گردشگری، نگاه یکپارچه به تقویت تمامی مؤلفه‌های مؤثر در این حوزه و سرمایه‌گذاری در ترویج پایداری و توسعه این حوزه تأکید کرده‌اند. مطالعات خارجی مرتبط به حوزه مورد بحث مانند هانتز و شاو^۱ (۲۰۰۷)، ادواردز و همکاران^۲ (۲۰۰۸)، تائو و وال^۳ (۲۰۰۹)، زانگ و همکاران^۴ (۲۰۱۱) و ایولا و همکاران^۵ (۲۰۱۲) می‌باشند که در تحقیقات خود ضمن ارزیابی راهکارهای پایداری در حوزه گردشگری به عنوان کلید یکپارچگی و توجه به تمامی ابعاد توسعه در این حوزه، بر نقش آن در اعتلای حوزه‌های اقتصادی، فرهنگی، اکولوژیکی، تاریخی و اجتماعی اشاره کرده‌اند. این مطالعات نقش عمده گردشگری را در ارتباط فرهنگ‌ها و شناسایی ارزش‌های مکانی و ارتباط سازنده و مناسب بین مکان‌ها یاد کرده که در صورت تجهیز به مقوله پایداری این حوزه‌های ترویج و شناسایی جامع‌تر و پویاتر خواهد بود.

امروزه شهرها به عنوان کانون‌های عمده گردشگری به شمار می‌آیند (باکلی^۶، ۲۰۱۲: ۵۲۹). در حقیقت امروزه گردشگری خود به عنوان یک صنعت شناخته شده است و همچنین به عنوان یکی از کانون‌های رشد و توسعه قلمداد می‌گردد (نینگ و هون^۷، ۲۰۱۱: ۶۶۰). از سوی دیگر بایستی اذعان کرد صنعت گردشگری خود به عنوان کلید توسعه اقتصادی کشورهای در حال توسعه و حتی جهان سوم نیز قلمداد شده است (علیزاده و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۳۸؛ لطفی و باباخانزاده،

1. Hunter & Shaw
2. Edwards et al.
3. Ashworth & Page
4. Zangh et al.
5. Oyola et al.
6. Boukley
7. Ning & Hoon

۱۳۹۳: ۱۵۳). اهمیت توجه به این حوزه تا بدان جاست که رو به رشدترین صنعت اشتغال‌زا در دنیا و دومین صنعت پس از نفت شناخته شده است. توجه به این حوزه و پایداری آن هم‌زمان با مطرح شدن مفهوم توسعه پایدار نیز افزایش یافته است. توجه به مفهوم پایداری در این حوزه به خاطر تأثیر مستقیم آن بر کلان مؤلفه‌های توسعه در بخش‌های اقتصادی و اجتماعی و زیست‌محیطی یا اکولوژیکی است (استایلتدیس و همکاران^۱، ۲۰۱۴: ۲۶۱)؛ بنابراین برنامه‌ریزی برای گردشگری امروزه بایستی بر مبنای ارتقاء سطح پایداری در تمامی حوزه‌های تأثیرگذار اتفاق بیافتد. به اعتقاد گنز برنامه‌ریزی توریسم بایستی پنج رویکرد اصلی را در خود مورد توجه قرار دهد که این رویکردها تقویت‌گرایی، رویکرد اقتصادی صنعتی مدار، رویکرد فیزیکی-فضایی، رویکرد اجتماعی مدار و رویکرد توسعه پایدار است (علیزاده و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۵۱). در جدول ۱ رویکردهای موجود در برنامه‌ریزی گردشگری، مفروضات و مدل‌ها و روش‌های مربوط بدان ذکر شده است.

جدول ۱. رویکردهای برنامه‌ریزی در گردشگری شهری (استلاجی و اللهقلی نژاد، ۱۳۹۰: ۱۳۶)

روش برنامه‌ریزی	مفروضات و ایده‌های مربوطه	مثال‌هایی از روش‌های مربوطه	چند مثال از مدل‌های مربوطه
رویکرد تقویت‌گرا	<ul style="list-style-type: none"> - توریسم ذاتاً خوب است - توریسم باید توسعه یابد - منابع طبیعی و فرهنگی بایستی مورد استفاده قرار گیرد - تعریف توسعه صنعت توریسم در تجارت و کار جمعی 	<ul style="list-style-type: none"> - تشویق - گسترش روابط اجتماعی - تبلیغ و ترویج - گسترش اهداف رشد و توسعه 	<ul style="list-style-type: none"> - مدل‌های پیش‌بینی - کننده تقاضا
رویکرد اقتصادی	<ul style="list-style-type: none"> - توریسم برابر با سایر صنایع است - استفاده از توریسم برای اشتغال و درآمد و فائق آمدن بر تفاوت‌های منطقه‌ای - تعریف توسعه در صنعت 	<ul style="list-style-type: none"> - آنالیز عرضه و تقاضا - آنالیز هزینه و فایده - همخوانی بازار تولید - محرک‌های توسعه و تقسیم بازار 	<ul style="list-style-type: none"> - برنامه‌ریزی پیشرفته توریسم - انگیزش - آثار اقتصادی - ضریب اقتصادی

		توریسم به وسیله روش های اقتصادی	
<ul style="list-style-type: none"> - روند و الگوهای فضایی - تأثیرات فیزیکی - ریخت شناسی مناطق تفریحی - چشم اندازهای توسعه توریسم - کاهش آثار مخرب محیطی 	<ul style="list-style-type: none"> - ارزیابی آثار محیطی - مطالعات اکولوژیکی - برنامه ریزی منطقه ای - مطالعات ادراکی 	<ul style="list-style-type: none"> - توریسم به عنوان مصرف کننده منابع - توریسم پایه و اساس اکولوژیکی برای توسعه - توریسم به عنوان یک پدیده فضایی - تعریف توسعه توریسم در شرایط محیطی - حفظ گونه های ژنتیکی 	<ul style="list-style-type: none"> رویکرد فیزیکی - فضایی
<ul style="list-style-type: none"> - دیدگاه اکولوژیکی از جامعه - ظرفیت های اجتماعی موجود - تغییرات رفتاری - افزایش دهنده اجتماعی 	<ul style="list-style-type: none"> - توسعه اجتماعی - آگاهی و آموزش - مطالعات رفتاری - بررسی تأثیر اجتماعی 	<ul style="list-style-type: none"> - حمایت از کنترل محلی - بررسی توسعه متعادل - بررسی جانشین برای توسعه توریسم انبوه - تعریف توسعه در شرایط فرهنگی - اجتماعی 	<ul style="list-style-type: none"> رویکرد جامعه مدار
<ul style="list-style-type: none"> - مدل های سیستمی در کنار مدل های پایدار - منابع به صورت شکل یافته فرهنگی - اکولوژی تجاری متوازن - درک و استنباط سازمانی 	<ul style="list-style-type: none"> - تبعیت از برنامه ریزی استراتژیک - افزایش آگاهی های تولیدکننده و مصرف کننده - تحلیل سیستم ها و اقتصاد سیاسی منعطف - تحلیل انگیزه و حساسی محیطی 	<ul style="list-style-type: none"> - یکپارچگی تمام حوزه های تأثیرگذار در صنعت توریسم - یکپارچگی توریسم با فرایند برنامه ریزی - محافظت از میراث های بشری و تاریخی - حفاظت از منابع اکولوژیکی - وجود برنامه ریزی پایدار و همه جانبه نگر 	<ul style="list-style-type: none"> رویکرد توسعه پایدار

امروزه مهم‌ترین رویکرد در حوزه گردشگری، متناسب با دیگر حوزه‌های توسعه و تحول در شهرها، توسعه پایدار آن است. مفهوم پایداری گردشگری برای اولین بار در دهه‌ی ۸۰ قرن بیستم مطرح شد. بنا به تعریف سازمان جهانی گردشگری توسعه پایدار گردشگری فرایندی است که با بهبود کیفیت زندگی میزبانان، تأمین تقاضای بازدیدکنندگان و به همان نسبت با حفاظت منابع طبیعی و انسانی در ارتباط باشد (امرالله‌ی بیوکی و نظری دهقی، ۱۳۹۴: ۱۰۶).

از سوی دیگر مطابق مطالعات بانک جهانی برای تثبیت جایگاه گردشگری به‌عنوان زبان واحد توسعه در مرزهای دور، توجه به پایداری پیشران‌های سیاسی و فرهنگی به‌عنوان پیشران‌های کلیدی در رشد و شناسایی مقاصد گردشگری بسیار مؤثر است. در واقع، به اعتقاد محققان توجه به حوزه تحول‌آفرین گردشگری با یکپارچگی توجه و ممارست در پیشرفت پیشران‌ها و مؤلفه‌های تبیین‌کننده آن، اتخاذ تسهیلات سیاسی و با بهره‌گیری از توان تکنولوژی پیشرفته عصر حاضر امکان‌پذیر خواهد بود (اویولا و همکاران، ۲۰۱۲: ۶۶۲). شناسایی هویت بومی در قالب فرهنگ و تاریخ ملی؛ شناسایی و ارج نهادن به داشته‌های اجتماعی و طبیعی و توجه به رشد و تعالی اقتصادی از مهم‌ترین نکات توجه به پایداری در حوزه گردشگری ذکر شده است (باکلی، ۲۰۱۲: ۵۳۱). پیران‌ها و راهبردهای پیش‌برنده‌ای که به‌صورت زیرمجموعه یک سیستم، همدیگر را حمایت کرده و در پایداری سیستمی به نام گردشگری تأثیر به‌سزایی دارند.

شکل ۱. پایداری در گردشگری شهری و ابعاد آن (چوی و سیراکایا، ۲۰۰۶؛ اویولا و همکاران، ۲۰۱۲)

آنگاه که در گردشگری پایدار شهری بر آن تأکید می‌شود علاوه بر رهاوردهای اقتصادی و اجتماعی این صنعت، لزوم اهمیت قائل شدن به تداوم برنامه‌های توسعه گردشگری برحسب زمان، یعنی توجه به نسل‌های آینده و آثار این توسعه در مکان جغرافیایی از نگاه اکولوژیکی است (تقوایی و اکبری، ۱۳۸۸: ۱۶). برای رسیدن به این مفهوم، نگاه پایدار در مؤلفه‌های سیاسی و استفاده به هنگام و صحیح از داشته‌های تکنولوژی بسیار حائز اهمیت است. چراکه این دو مؤلفه به‌نوعی سایر پیشران‌ها و مؤلفه‌های مؤثر در گردشگری را مورد شناسایی قرار داده و تسهیل در شرایط آن‌ها منجر به تداوم در پویایی پیشران‌های گردشگری شهری خواهد بود و همین تداوم با برنامه‌ریزی یکپارچه برای توسعه آن مفهوم پایداری در این حوزه را به دنبال خواهد داشت (اویولا و همکاران، ۲۰۱۲: ۵۶۲).

بنابراین آن چیزی که در گردشگری پایدار شهری امروزه مورد تأکید قرار می‌گیرد نگاه کلان به پیشران‌های بستر ساز آن است. چراکه در تحقیقات اخیر علاوه بر پیشران‌های پایداری در حوزه‌های اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی سعی شده است الگوها و تفکر پایداری به سایر حوزه‌های دخیل در امر گردشگری شهری نیز بسط و گسترش یابد تا نقاط ضعف و قوت‌ها در این حوزه به‌خوبی شناسایی گردد. پس ضروری است که مفهوم پایداری به‌عنوان متعالی‌ترین چهره توسعه در کلیه حوزه‌ها به‌خصوص حوزه گردشگری شهری با یک نگاه همه‌جانبه در کلیه ابعاد و پیشران‌های آن مورد ترویج، تحلیل و ارزیابی قرار گیرد تا به برنامه‌ریزی بهتر در راستای توسعه پایدار این حوزه بیانجامد.

روش‌شناسی پژوهش

مطالعه حاضر باهدف گذاری کاربردی و با روش‌شناسی «توصیفی - تحلیلی» به انجام رسیده است. برای گردآوری داده‌های بخش توصیفی پژوهش از منابع و اسناد کتابخانه‌ای مرجع در-زمینه موضوع موردپژوهش استفاده شده است. در این مطالعه برای گردآوری پیشران‌ها و شاخص‌های پژوهش بعد از جمع‌آوری و تدوین آن‌ها از منابع مطالعاتی مرجع درزمینه حوزه مورد مطالعه، ابتدا به روش دلفی و نمونه‌گیری هدفمند از نظرات ۱۵ کارشناس و متخصصان

مرتبط^۱ برای جمع‌بندی و تدوین نهایی نیز استفاده شد. این مرحله در دو راند انجام شد و برای محاسبه میزان اجماع کارشناسان از ضریب روایی کندال^۲ استفاده شد. در این مرحله پیشران‌ها و شاخص‌هایی مورد استناد قرار گرفتند که دارای ضریب کندال نهایی بالای ۰/۷ بودند. در مرحله بعد، به روش پیمایشی و با ابزار پرسش‌نامه از نظرات ۳۰ نفر از کارشناسان برای ارائه وزن و ارزش به این پیشران‌ها و شاخص‌ها با توجه به وضعیت موجود گردشگری شهری در شهر اهواز استفاده شد. در نهایت برای تحلیل داده‌های پژوهش متناسب با اهداف تعیین شده یعنی ارزیابی میزان اولویت پیشران‌ها و شاخص‌های پایداری گردشگری شهری در شهر اهواز از رهیافت شبکه عصبی پرسپترون چندلایه و ارزیابی میزان تأثیر پیشران‌ها و شاخص‌های پایداری در فرایند پایداری گردشگری شهری در شهر اهواز از مدل‌های رگرسیونی خطی، لگاریتمی و لجستیک استفاده گردید.

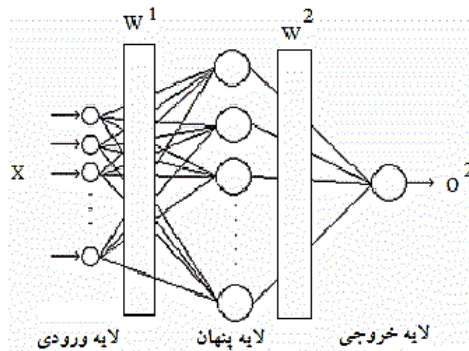

شکل ۲. فرایند اجرای پژوهش

^۱ کارشناسان پژوهش را اساتید دانشگاه در رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری و گردشگری و همچنین کارشناسان سازمان میراث فرهنگی و گردشگری و شهرداری اهواز تشکیل می‌دهد که زمان مصاحبه و پرسشگری از آن‌ها از اسفند ۱۳۹۲ تا اردیبهشت ۱۳۹۳ به طول انجامیده است.

ساختار عملکردی شبکه عصبی پرسپترون چندلایه^۱ (MPNN)

استفاده از شبکه‌های عصبی مصنوعی در طی دو دهه اخیر مورد توجه بسیاری از محققان قرار گرفته است. علت این امر را علاوه بر سادگی کاربرد آن‌ها بایستی در بازدهی این روش‌ها در مدل‌سازی فرایندهایی دانست که رفتاری به شدت غیرخطی دارند (فلاحی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۴). در حقیقت شبکه عصبی ابزار محاسباتی ساده‌ای برای آزمون داده‌ها و ایجاد مدل از ساختار داده‌هاست. در این فرایند هر شبکه عصبی دارای یک لایه ورودی، یک لایه خروجی و یک لایه پنهان است و همه این لایه‌ها دارای گره می‌باشند این گره‌ها در لایه مجاور به هم وصل می‌گردند (اسفندیاری و همکاران، ۱۳۸۹: ۵۳). در مطالعه حاضر از شبکه عصبی پرسپترون چندلایه استفاده شده است که یکی از متداول‌ترین شبکه‌های عصبی پیش‌رونده است. در این نوع شبکه لایه ورودی به مانند متغیر مستقل عمل کرده و اطلاعات را دریافت می‌کند و لایه خروجی نیز همانند متغیر وابسته عمل می‌کند و تعداد نرون‌های آن بستگی به تعداد متغیر وابسته دارد. در بخش لایه پنهان نیز پردازش اطلاعات صورت می‌گیرد.

شکل ۳. ساختار معماری شبکه عصبی پرسپترون چندلایه (MPNN)

در مطالعه حاضر پیش‌رانه‌های شش گانه پایداری گردشگری در نقش متغیر مستقل در قسمت لایه ورودی وارد مدل شده و متغیر وابسته شاخص‌های ۳۰ گانه ارزش‌گذاری شده بر مبنای صفر و یک است که بر اساس میزان میانگین حد واسط نظرات کارشناسان ارزش‌گذاری شده‌اند. در این مدل دو بخش برای ورود و تدارک داده‌ها یعنی بخش آموزشی و بخش آزمایش وجود

دارد که با توجه به ساختار مدل و پایین نگه داشتن میزان انحرافات می توان میزان داده های اختصاص یافته به بخش یادگیری و بخش آزمایش را تعیین نمود.

یافته های پژوهش

در این مرحله، با توجه به نظر کارشناسان و منابع مورد مطالعه پیشرانها و شاخص های پژوهش (علیزاده و همکاران، ۱۳۹۲؛ چویی و سیراکایا^۱، ۲۰۰۶؛ اوپلا و همکاران^۲، ۲۰۱۲؛ رستسکی و همکاران^۳، ۲۰۱۲ و بوکلی^۴؛ ۲۰۱۲) در ۶ پیشران و ۳۰ شاخص (که به روش دلفی مورد تأیید قرار گرفته بودند) در اختیار کارشناسان برای ارائه وزن و ارزش نهایی قرار گرفت.

جدول ۲. پیشرانها و شاخص های پژوهش

پیشرانها	شاخصها
اقتصادی	- میزان اشتغال ایجاد شده - میزان توزیع درآمد - میزان هزینه های گردشگری برای مدیریت محلی - میزان تقاضا برای گردشگری - میزان مصرف انرژی و منابع در حوزه گردشگری
اجتماعی	- میزان خلق فرصت برابر برای رفاه و آسایش اجتماعی - حمایت از انسجام و وحدت اجتماعی - حمایت از گردشگری جوامع با تنوع قومیت و طبقات اجتماعی - حمایت از ایمنی و سلامتی اجتماعی - کمک به ارتقاء کیفیت زندگی اجتماعی
سیاسی	- تدوین آیین نامه های کلی مدون در حوزه گردشگری - حمایت از رویکردهای نوین در حوزه گردشگری - تسهیل در مراودات و ترویج ارزشها و جلوگیری از قوانین محدودکننده - تدوین سیاست های راهگشا برای دولت های محلی در مبحث حوزه گردشگری - تدوین سیاست در زمینه برنامه ریزی و مدیریت مکانی

1. Choi & Sirakaya
2. Oyola et al.
3. Restesky et al.
4. Bukley

<p>- مدیریت تنوع فرهنگی - شناسایی و ساماندهی فرصت‌های پنهان در حوزه خرده‌فرهنگ‌های مکانی - کمک به آموزش و ترویج فرهنگ مکانی - حمایت از پیشرفت ترویج و صدور محصولات فرهنگی مکانی - حمایت از شناسایی و ترویج فرهنگ نهفته در آثار یادمانی و تاریخی</p>	<p>فرهنگی</p>
<p>- اتصال به فناوری‌های نوین در زمینه حوزه گردشگری - حمایت و پشتیبانی از فناوری IT و ICT در حوزه صنعت گردشگری - تجهیز ناوگان هوایی و زمینی به فناوری‌های نوین - اتکاء و پشتیبانی از فناوری‌های نوین در ارتباطات ملی و بین‌المللی برای تسهیل در حوزه گردشگری - تجهیز مکان‌های گردشگری به شبکه ارتباطات نوین</p>	<p>تکنولوژیکی</p>
<p>- حمایت از پاک‌محیط‌زیست و افزایش زیست‌پذیری محیطی - جلوگیری از آلاینده‌های آب‌وهوایی - کاهش نرخ آسیب‌رسانی اکولوژیکی - کاهش استفاده از منابع تجدیدناپذیر - عدم تخریب کاربری‌های زمین بخصوص در حوزه طبیعی</p>	<p>اکولوژیکی</p>

ابتدا برای ارزیابی میزان تأثیر پیشران‌ها بر فرایند پایداری گردشگری شهری در اهواز از مدل‌های رگرسیونی خطی، لگاریتمی و لجستیک در قالب نرم‌افزار SPSS استفاده گردید. نتایج این مرحله در جدول ۳ آمده است.

جدول ۳. نتایج مدل‌های رگرسیونی تأثیر مؤلفه‌ها بر پایداری گردشگری شهر اهواز

مؤلفه	مربع R	F	درجه آزادی	معناداری	مؤلفه	مربع R	F	درجه آزادی	معناداری
پایداری اقتصادی	خطی	۰/۳۴۰	۹/۲۷	۲۹	۰/۰۰۷	خطی	۰/۰۸۳	۱/۶۴	۲۹
	لگاریتمی	۰/۳۸۲	۱۱/۱۳	۲۹	۰/۰۰۴	لگاریتمی	۰/۰۹۰	۱/۷۹	۲۹
	لجستیک	۰/۳۱۱	۸/۱۳	۲۹	۰/۰۱۱	لجستیک	۰/۰۶۵	۱/۲۵	۲۹
پایداری اجتماعی	خطی	۰/۳۰۰	۷/۷۲	۲۹	۰/۰۱۲	خطی	۰/۱۲۰	۲/۴۵	۲۹
	لگاریتمی	۰/۳۴۷	۹/۵۸	۲۹	۰/۰۰۶	لگاریتمی	۰/۱۸۷	۴/۱۴	۲۹
	لجستیک	۰/۲۷۷	۶/۹۰	۲۹	۰/۰۱۷	لجستیک	۰/۱۵۰	۳/۱۷	۲۹
پایداری سیاسی	خطی	۰/۰۰۷	۰/۱۱۸	۲۹	۰/۷۳۵	خطی	۰/۲۰۹	۴/۷۶	۲۹
	لگاریتمی	۰/۰۱۲	۰/۲۱۷	۲۹	۰/۶۴۷	لگاریتمی	۰/۲۰۲	۴/۵۴	۲۹
	لجستیک	۰/۰۰۴	۰/۰۴۷	۲۹	۰/۸۳۰	لجستیک	۰/۱۹۲	۴/۲۸	۲۹

نتایج به دست آمده از مدل‌های تحلیل رگرسیونی برای تحلیل تأثیر پیشران‌های شش گانه بر روی پایداری گردشگری شهری در شهر اهواز نشان می‌دهد که پیشران‌های پایداری اقتصادی و پایداری اجتماعی در بین پیشران‌های پژوهش در هر سه مدل رگرسیونی خطی، لگاریتمی و لجستیک بر روی پایداری گردشگری در شهر اهواز تأثیر مستقیمی دارند و پیشران‌های سیاسی، فرهنگی، تکنولوژیکی و اکولوژیکی این تأثیر را به علت عدم معناداری و ضریب همبستگی چند گانه نشان نمی‌دهند. این مسئله خود گویای این مهم است که بسترهای لازم و توجهات

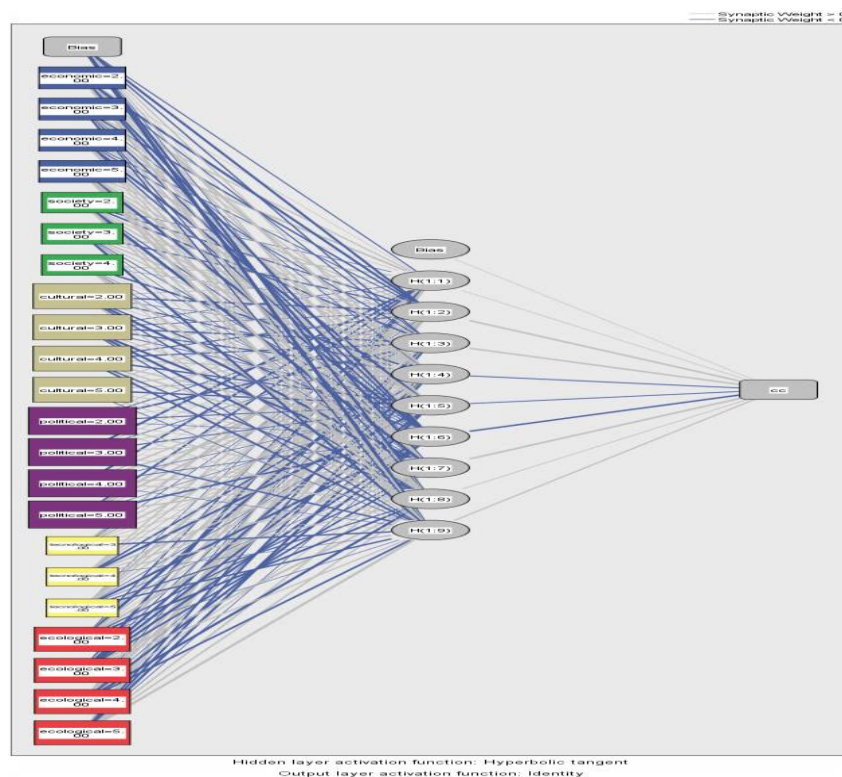
لازم برای ارتقای وضعیت پیشران‌های سیاسی، فرهنگی، تکنولوژیکی و اکولوژیکی در شهر اهواز برای توسعه پایدار گردشگری ضعیف بوده و نیازمند برنامه‌ریزی و چشم‌انداز سازی توسعه برای این پیشران‌هاست. هرچند میزان ضریب همبستگی چندگانه برای پیشران‌های پایداری اقتصادی و اجتماعی نیز علیرغم معناداری میزان پایینی را از حد متوسط نشان می‌دهد. در ادامه فرایند تحلیل داده‌های پژوهش سعی گردید برای ارزیابی میزان اولویت پیشران‌های شش‌گانه پایداری گردشگری از رهیافت شبکه عصبی پرسپترون چندلایه در قالب نرم‌افزار SPSS شود. در این مرحله سعی گردید داده‌ها در دو بخش آموزشی - یادگیری و همچنین آزمایشی طبقه‌بندی و به مرحله آزمون گذاشته شود. در این راستا ۶۶ درصد از داده‌ها یعنی نظرات ۲۰ نفر از کارشناسان به صورت تصادفی به عنوان داده‌ها و وزن‌های یادگیری و آموزش شبکه و ۳۴ درصد از داده‌ها یعنی نظرات ۱۰ نفر از کارشناسان نیز به صورت تصادفی در بخش آزمایشی رهیافت شبکه عصبی بکار گرفته شد.

جدول ۳. مشخصات طبقه‌بندی و به کارگیری وزن‌ها در رهیافت شبکه عصبی پرسپترون چندلایه

مشخصات	وضعیت طبقه	تعداد	درصد
میزان نمونه	یادگیری ^۱	۲۰	۰/۶۶
	آزمایشی ^۲	۱۰	۰/۳۴
مجموع	-	۳۰	۰/۱۰۰

1- Training

2 - Testing

شکل ۴. ساختار معماری شبکه عصبی چندلایه برای تحلیل اولویت پیشران‌های پژوهش

تحلیل داده‌های به‌دست آمده در مرحله طبقه‌بندی داده‌ها برای ورود به رهیافت شبکه عصبی در مرحله اول نشان داد که مجموع انحراف مربعات^۱ داده‌های بخش آموزش ۰/۰۰۳ و این میزان خطا برای داده‌های بخش آزمایشی ۰/۰۰۲ به دست آمد که میزان ناچیزی بوده و نشان از موفقیت مدل در تحلیل دقیق داده‌ها دارد. مرحله بعدی وزن بندی و اولویت‌گذاری نهایی پیشران‌های پایداری گردشگری بود که در جدول ۴ آمده است.

1. Sum of Squares Error

جدول ۴. وزن نهایی و اولویت مؤلفه‌های پایداری گردشگری در شهر اهواز

مؤلفه‌ها	میزان اهمیت وزن غیر نرمال	وزن نهایی
پایداری اقتصادی	٪۶۵	۰/۱۵۳
پایداری اجتماعی	٪۵۵/۸	۰/۱۳۱
پایداری سیاسی	٪۱۰۰	۰/۲۳۵
پایداری فرهنگی	۸۴٪/۵	۰/۱۹۹
پایداری تکنولوژیکی	٪۴۰/۱	۰/۰۹۴
پایداری اکولوژیکی	٪۷۹/۹	۰/۱۸۸

نتایج به دست آمده از تحلیل رهیافت شبکه عصبی نشان می‌دهد که مؤلفه پایداری سیاسی با کسب ۰/۲۳۵ وزن نهایی، حائز اولویت اول در راستای بهبود شرایط و بسترسازی وضعیت برای پایداری گردشگری شهری در اهواز است. پیشران‌های پایداری فرهنگی و اکولوژیکی با توجه به وضعیت موجود در رتبه‌های بعدی اولویت قرار دارند. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که سیاست‌ها و قوانین و آیین‌نامه‌های تدوین شده و مساعدت و تسهیلات نهادهای قانونی، تدوین رهیافت‌های پایدار برای گردشگری و نظارت بر عملکردها در این حوزه از دیدگاه کارشناسان در اولویت اول برای بسترسازی شرایط برای پایداری گردشگری در شهر اهواز است.

نتیجه گیری

در پژوهش حاضر با توجه به ماهیت مسئله پژوهش و لزوم برخورداری و پیروی از رویکرد پایداری در توسعه و برنامه‌ریزی گردشگری شهری، از شش پیشران مؤثر در پایداری گردشگری شهری تحت عنوان پایداری اقتصادی، پایداری اجتماعی، پایداری سیاسی، پایداری فرهنگی، پایداری تکنولوژیکی و پایداری اکولوژیکی در قالب ۳۰ شاخص برای ارزیابی پایداری گردشگری شهری در شهر اهواز استفاده شد. برای گردآوری داده‌های تحلیلی پژوهش به شیوه پیمایشی و با ابزار پرسشنامه از نظرات ۳۰ نفر از کارشناسان مرتبط با حوزه موردبحث و متصدی در این زمینه بهره برده شد. اهداف عمده پژوهش ارزیابی میزان تأثیر پیشران‌های گردشگری بر فرایند پایداری این حوزه در شهر اهواز و ارزیابی میزان اهمیت و اولویت آن‌ها برای شناسایی نقاط ضعف و قوت برای بسترسازی شرایط برای بهبود وضعیت مؤلفه‌ها با توجه به نتایج به دست آمده در شهر اهواز بود. برای تحلیل داده‌ها متناسب با اهداف پژوهش از مدل‌های رگرسیونی خطی، لگاریتمی و لجستیک و همچنین رهیافت شبکه عصبی در قالب نرم‌افزار اس پی اس اس استفاده شد. تحلیل داده‌های پژوهش نشان داد که بر اساس نتایج مدل‌های رگرسیونی در بین پیشران‌های پایداری گردشگری فقط پیشران پایداری اقتصادی و پایداری اجتماعی در فرایند پایداری گردشگری شهر اهواز دارای تأثیر مستقیم می‌باشند و بقیه پیشران‌ها چنین تأثیری را از خود نشان ندادند. نتایج بررسی میزان اولویت و اهمیت پیشران‌های پژوهش در پایداری گردشگری شهری در اهواز با استفاده از رهیافت شبکه عصبی نشان داد که با میزان کمترین انحراف رخ داده در آموزش و آزمایش داده‌ها در این مدل، پیشران پایداری سیاسی با توجه به شرایط موجود دارای اولویت اول برای بسترسازی شرایط برای پایداری گردشگری شهری در اهواز است. این نتیجه در حالی است که پیشران‌های پایداری فرهنگی و اکولوژیکی در رتبه‌های بعدی قرار دارند.

منابع

- استعلاجی، علیرضا و اللهقلی نژاد، مهناز. (۱۳۹۰). برنامه‌ریزی توسعه پایدار با تأکید بر گردشگری: مطالعه موردی سرعین و روستاهای اطراف. فصلنامه جغرافیا. ۳۰، ۱۴۴-۱۲۹.
- اسفندیاری درآباد، فریبا؛ حسینی، سید اسعد؛ آزادی مبارکی، محمد و حجازی زاده، زهرا. (۱۳۸۹). پیش‌بینی میانگین دمای ماهانه ایستگاه سینوپتیک سندج با استفاده از شبکه عصبی پرسترون چندلایه (MLP). فصلنامه جغرافیا. ۲۳، ۶۵-۴۴.
- امرالهی بیوکی، ناهید و نظری دهقی، اعظم. (۱۳۹۴). اثرات تصور ذهنی گردشگران شهر اصفهان بر توسعه پایدار گردشگری آن. فصلنامه مطالعات مدیریت گردشگری. ۳۱، ۱۲۹-۱۰۳.
- پاپلی یزدی، محمدحسین؛ سقایی، مهدی و محمدی، مرتضی. (۱۳۸۶). گردشگری ماهیت و مفاهیم. چاپ اول. انتشارات سمت. تهران.
- تقوایی، مسعود و اکبری، محمود. (۱۳۸۸). مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی و مدیریت گردشگری شهری. چاپ اول. انتشارات پیام علوی. اصفهان.
- شجاعی، منوچهر و نوری، نورالدین. (۱۳۸۶). بررسی سیاست‌های دولت در صنعت گردشگری و ارائه الگوی توسعه پایدار صنعت گردشگری کشور. فصلنامه دانش مدیریت. ۷۸، ۹۰-۶۳.
- ضیایی، محمود؛ زندی، ابتهاج؛ عباس پور، نیلوفر و مرجان عبدی. (۱۳۹۳). توسعه پایدار گردشگری از دیدگاه دو مکتب ایدئالیسم و پراگماتیسم. فصلنامه برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری. ۸، ۳۰-۱۱.
- علیزاده، هادی؛ فیروزی، محمدعلی؛ اجزا شکوهی، محمد و نقیبی رکنی، نرگس. (۱۳۹۲). سنجش و ارزیابی شاخص‌های پایداری در صنعت توریسم در شهر اهواز. فصلنامه برنامه‌ریزی و آمایش فضا. ۲، ۱۷۲-۱۴۵.
- فلاحی، علی؛ نظیفی، مینو و عباسپور، سحر. (۱۳۹۱). بررسی عوامل مؤثر بر صادرات بازارچه‌های مرزی ایران؛ رهیافت شبکه عصبی مصنوعی. مجله اقتصاد و توسعه منطقه‌ای. ۳، ۲۳-۱.

فنی، زهره؛ علیزاده طولی، محمد و زحمتکش، زینب. (۱۳۹۳). تأثیرات گردشگری بر توسعه پایدار شهری از نظر ساکنان (مطالعه موردی: جزیره قشم)، *فصلنامه مدیریت مطالعات گردشگری*. ۲۸، ۳۹-۷۲.

قدمی، مصطفی و علیقلی زاده فیروزجایی، ناصر. (۱۳۹۱). ارزیابی توسعه گردشگری مقصد در چارچوب پایداری نمونه: مورد مطالعه دهستان تمشکل - شهرستان تنکابن. *فصلنامه تحقیقات جغرافیایی*، ۱، ۱۴-۲۹.

لطفی، صدیقه و باباخانزاده، ادریس. (۱۳۹۳). بررسی اثر گردشگری پایدار شهر بر ساکنان شهر (نمونه موردی: شهر جوانرود کرمانشاه). *فصلنامه برنامه ریزی و توسعه گردشگری*. ۹، ۱۵۱-۱۳۱.

تیموری، راضیه. (۱۳۹۴). گردشگری شهری و تحول اقتصادی: صنعت گردشگری شهری و نقش آن در تحول اقتصاد شهری. *فصلنامه اقتصاد شهر*. ۲۶، ۹۹-۹۴.

حیدری چپانه، رحیم؛ صنوبر، ناصر و حسن سعدلونیا. (۱۳۹۴). تحلیلی بر نقش تصویر برند بر توسعه گردشگری شهری مطالعه موردی: کلان شهر تبریز. *فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی شهری*، ۲۲، ۷۹-۹۴.

Boukley, R. (2012). Sustainable tourism: Research and reality. *Annals of Tourism Research*, 39, 528-546

Choi, C., & Sirakaya, A. (2006). Sustainability indicator for managing community tourism. *Tourism Management*, 27, 1274-1289.

Cottrell, S., Vaske, J., & Roemer, M. (2013). Resident satisfaction with sustainable tourism: The case of Franken Wald Nature Park, Germany. *Tourism Management Perspectives*, 8, 42-48.

Hirotsune, K. (2011). *Tourism, sustainable tourism and ecotourism in developing countries*. ANDA International Conference in Nagoya.

Ning, C. & Hoon, D. (2011). Sustainable development strategy of tourism resources offered by regional advantage: Exploring the feasibility of developing an 'exotic culture' resource for Weihai City of China. *Procedia Engineering*, 21, 543-552.

Oyola, M., Blancas, F., González, M. & Caballero, R. (2012). Sustainable tourism indicators as planning tools in cultural destinations. *Ecological Indicators*, 18, 659-675.

Stylidis, D., Biran, A., Sit, J., & Szivas, M. (2014). Residents' support for tourism development: The role of residents' place image and perceived tourism impacts. *Tourism Management*, 45, 260-274.

Tao, T. & Wall, G. (2009) Tourism as a sustainable livelihood strategy. *Tourism Management*, 30, 90–98.

UN (2009) *Final report of tourism and sustainability*. UN publications. USA

Weaver, D. (2012). Organic, incremental and induced paths to sustainable mass tourism convergence. *Tourism Management*, 33, 1030-1037.